Ölümünün 50. Yılında Devlet Adamı ve Düşünür Sadri Maksudi Arsal
İstanbul 13 Mayıs 2007

Çarlık Döneminden Günümüze Rusya'da Milliyetçilik Akımları Bağlamında Sadri Maksudi Arsal'ın Milliyetçiliği

Timur Kozyrev

Esas konuya başlamadan önce birinci oturumun son konuşmacısı Sayın Okan Daher'in yaptığı gibi ben de yurtdışından davetli bir katılımcı olarak beni bu güzel Sempozyuma davet eden Gönül Hanım, Gülnur Hanım ve Ali Bey'e ve buraya gelmemi sağlayan İstanbul Belediyesi Başkanlığına teşekkür ediyorum.

Şimdi Sadri Maksudi bilim adamı olarak ana dalı hukuk idiyse de aynı zamanda da tarihçi ve ayrıca milliyet ve milliyetçilik teorisyenidir. Bu da bizim için neden önemli; Sovyetler Birliğinin dağılışından itibaren Sovyet sonrası Türk halkları mı diyelim, ulusları mı diyelim, kavimleri mi diyelim, yani Sovyet sonrası Türkler, çok aktif ve dinamik ulus inşa sürecindeler.

Şimdi milliyet bilimi, yani Sadri Maksudi'nin uzmanı olduğu milliyet bilimi üzerine kısaca birkaç söz söyleyeyim. Milliyet bilimi şu anda batıda oldukça gelişmiş bir akademik bilim dalıdır. Disiplinler arası bir bilimdir (interdisciplinary), yani etnografya, tarih ve sosyoloji kavşağında oluşmuş bir bilim dalı ama bizim Sovyet sonrası ülkelerimizde, belli sebeplerden dolayı, tabi ki çok az bilinen bir bilim sahasıdır. İşte şimdi bu girişi yaptıktan sonra ele almak istediğim hususlar şunlardır:

Öncelikle Sadri Maksudi'nin görüşleri, bundan sonra çağdaş milliyetçilik teorileri ve nihayet Sovyet sonrası Türklerin, öncelikle Tatarların tarihinde, yani Çarlık Rusya'sından bugüne kadar olan tarihinde milliyetçilik. Bu üçgen içinde dolaşıp konuyu ele alacağım.

İşte Sadri Maksudi'nin öncellikle verdiği "millet" tanımlaması üzerinde durmak isterim. Sayın Taha Akyol'un yaptığı gibi, ben de *Milliyetçilik Duygusunun Sosyolojik Esasları* adlı eserini esas alarak bir analiz yapmaya çalışıyorum. Sadri Maksudi'nin verdiği millet ya da "nationalité" tanımlaması şöyle, daha doğrusu bir yerde bir tanımlama yapıyor sonra başka bir yerde de tanımlama yaptığı için ben bir yerdeki esas tanımlamayı alarak diğer tanımlamasından ekleme yaparak, ben de ikisini birleştirerek serbestçe bir alıntılama yapıyorum.

"*Devlet sahibi olsun olmasın, aynı lisanı konuşan, müşterek maziye, müşterek milli emellere, müşterek kültüre malik olan* - ve şimdi dikkat ediniz - *müstakil bir siyasi varlık olarak yaşamak arzusunu besleyen fertlerin mecmuudur*." Altını tekrar çizerek tekrar söylüyorum "*bir devlet sahibi olsun ya da olmasın şu anda, bir siyasi varlık olarak yaşama iradesi olan insanlar birliğidir"*.

Şimdi çağdaş millet teorisyenlerinden, en ünlü olanlarından, Ernst Gellner'in milliyetçilik tanımlamasını vereyim karşılaştırma için. *Nationalism* adlı ünlü kitabında diyor ki Ernst Gellner "Milliyetçilik bir siyasal prensiptir ki ona göre kültürel camiaların sınırları ile siyasal camiaların sınırları aynı olmalıdır. Yani siyasal birliğin temeli kültürdür. Siyasal

birleşmenin temelinin kültür olduğunu ileri süren siyasal prensiptir. Görüyoruz ki bu Sadri Maksudi'nin verdiği tanımlamaya mükemmelen uymaktadır.

Sadri Maksudi'nin verdiği milliyetçilik tanımlaması da buna uygun olarak "*Bir millete mensup fertlerin, mensup oldukları millete karşı besledikleri bağlılık duygusu ve şuuru".* Şimdi bu duygunun esası ne? Sadri Maksudi'ye göre onun esası temeli zümrevi psikoloji. Bu çok önemli bir nokta. Zümrevi psikoloji, insanlığın yaradılışından itibaren insan fıtratına özgü bir mensubiyet ihtiyacıdır. Yani belli bir zümreye mensup olma ihtiyacı. O zümre çeşidi farklı olabilir. Yerine göre kabile olabilir, ümmet olabilir, soy olabilir, millet olabilir. Mensubiyetler, bağlılıklar çeşitli olabilir. Fakat bizim yaşadığımız devirde günlük siyasetinde en etkili olanı milliyettir. Yani millete mensubiyettir. Gerçi onun yanı sıra diğer zümrelere olan bağlılıklar da tamamıyla ortadan kalkmıyor. Boy mensubiyeti veya kavme olan mensubiyet kalkmadan da milliyet bağlılığı olarak yaşamaya devam ediyor**.** Bugün bizim üst kimlik ve alt kimlik dediğimiz şeyler aslında.

Şimdi herhangi bir milletin temeli Sadri Maksudi'ye göre kavimdir. Kavim terimini ise bizim bugün etnos dediğimiz, etnik grup terimi yerine kullanıyor. "Etnos, halk, folk, peuple" diye birkaç dile çevirerek anlamını aydınlatıyor. Ona göre teşekkülü tamamlanmış her kavim millettir. Ve bir kavmin teşekkülünün tamamlamasında milli dilin teşekkülü son aşaması oluyor Sadri Maksudi'ye göre. Burada çok ilginç bir şey söylüyor Sadri Maksudi. Gene alıntılıyorum "*Her milli insanın arkasında bir milli psikoloji vardır*" diyor Bu da Sadri Maksudi'den aşağı yukarı 20-25 yıl sonra Amerika'da ileri sürülen Sapir-Whorf hipotezinden başka hiç bir şey değildir işin açıkçası. Her kavmin dünya görüşü ile, psikolojisi ile, bir bağlantıda olduğunu ileri süren hipotezdir Sapir-Whorf. Sadri Maksudi bunları 1950 de yazmıştır.

Şimdi bir önemli nokta daha; Bir kavim milletin teşekkülü Sadri Maksudi'ye göre daima bir devlet içinde yaşama neticesidir. Burada belki de biraz abartarak diyor ki "Taa tarihten önceki devirlerde kabile birliğinin bir devlet içinde yaşaması sonucu bir kavim kültürü teşekkül eder". Tabi bu bir hipotez. Tarih öncesi kavim var mı idi yok mu idi bilmiyoruz, ancak devlet Sadri Maksudi'ye göre son derece önemli. Bir paradoks olarak gerçi *Milliyetçilik Duygusunun Sosyolojik Esasları* kitabında dile getiriyorsa da, şunu eklemek lazım ki, kendi de devlet olmasa bile bir milliyetin teşekkülünde her zaman bir devlet etmeni her zaman ortadadır, yabancı baskıcı bir devlet olsa dahi. Onun en güzel örneği olarak Tatar milletini göz önüne getirebiliriz. Tatar ulusu sadece eski İdil Bulgarlarının halis muhlis torunları oluşturmuyor. Onların yanı sıra Mişer Türkleri var, Astrakhan Türkleri var, Sibirya Türkleri var. Şimdi bu dört topluluk aşağı yukarı aynı zamanda aynı devirde Rus istilasına uğramasaydı, eğer aynı benzer baskılara maruz kalmasa idi, eğer zorunlu Hıristiyanlaştırmada Kazan Tatarları Sibirya'ya sürülmese idi. Bütün bu dört topluluğu birleştiren ortak özbilinç kalıplaşacak mıydı kalıplaşmayacak mıydı? O belli değil.

Günümüzde daha yakın bir misal olarak Filistin milletini ele alabiliriz. Eğer İsrail toprağına Yahudi göçmenleri gelerek İsrail devleti kurulmasa idi ve oradaki Arap kabilelerine aynı baskıyı uygulamasa idi o Arap kabilelerine aynı baskı uygulanmasa idi "Hepimiz bir bütün Filistin milletiyiz" fikrine varacaklar mıydı varmayacaklar mıydı? Belli değil. Demek istiyorum ki kendi devleti olsa da yabancı baskıcı bir devlet olsa da yine milliyet etmeninde her zaman bir milliyet unsuru vardır. Bu çok önemli bir noktadır. Diyebiliriz ki milliyet etno-kültür ve devlet müessesesinin etkileşiminde kendi arasındaki bağdan, yabancı baskıcı

gerilimden, her halükarda, tekrar ediyorum, "kültür hadisesi ile devlet arasındaki etkileşimden doğan bir fenomen" olduğunu Sadri Maksudi çok doğru çok isabetli yakalamış oluyor.

Milletler sınıflandırması yaparak hepsini iki çeşide ayırıyor. Birisi "kavim millet", bizim bugün dilimizde "ethnic relations" dediğimiz etnik millet, bir de tarihi milletler var. Bizim "civic nations" milletler dediğimiz. Kavim millet en başlangıcında bir kavmin ve onun kültürü temelinde oluşuyorsa, tarihi millet dediği her zaman birkaç kavmin bir idare altında, bir devletin çerçevesinde yaşayarak ortak bir özbilinç oluşması sonucunda ortaya çıkan milletlerdir. Bir örnek olarak Fransız milletini gösteriyor. Bu bizim civic nations dediğimiz şeye çok yakın bir kavramdır.

Çağdaş milliyetçilik teorileri esasta iki akıma ayrılıyor. Birine primordialist diyoruz, öbürüne constructivist. Primordialist akımlar başta Anthony Smith teorisi olmak üzere çağdaş milliyetçiler, çağdaş milliyetin teşekkül etmesi için geçmişte, her zaman, yani kapitalizm öncesi devirde kalıplaşmış olan bir kavim kültürünün başlamış olduğunu vurguluyorlar. Constructivist teorisyenler ise, başta Ernst Gellner olmak üzere, constructivist teorisyenler aksine milliyetin relatif olarak yeni bir hadise olduğunu, ancak 18. yüzyılda büyük Fransız ihtilali ile meydana gelen bir fenomen olduğunu ileri sürüyor. Herhangi bir milletin oluşumunda, şuurlu aydınlar tabakası olsun, devlet olsun, bir grubun kalıplaştırdığı şuurlu bir programı gerçekleştirmiş olmasını vurgulayan akımdır constructivism.

Şimdi bu sınıflandırmaya bakılırsa Sadri Maksudi kesinlikle primordialist. Hem de radikal bir primordialist tabiri caizse. Çünkü milletlerin teşekküllü için kadim devlette kalıplaşmış kavim kültürlerinin rolünü her zaman kitabı boyunca vurgulayıp duruyor. Onun için Sadri Maksudi'ye kesinlikle primordialist diyebiliriz ve günümüz milliyetçilik teorisyenlerinden Sadri Maksudi'ye en yakın olanın belki de Anthony Smith olduğunu söyleyebiliriz bir primordialist olarak.

Aslında çağdaş milliyetçilik teorileri çeşitli oluyor. Milliyetin kalıplaşması için değerli etmenlerin önemini vurguluyor. Mesela Ernst Gellner teorisi, ekonomi ile teknolojilerin gelişmesinin önemini vurguluyor. Miroslav Hroch'un teorisine göre kitle iletişim araçlarının gelişimi çok önemli. Daha önce zikrettiğim Anhony Smith'e göre kadim devirdeki kültürel camiaların mirasının rolü çok önemli. Bazı diğer akımlar da var. Aslında bunlar birbirine aykırı düşmüyor, daha doğrusu birbirinin eksiklerini tamamlayan akımlar bunlar.

Fakat şunu vurgulamak gerekir ki Sadri Maksudi'nin görüşleri esasında ondan 20-25-30 yıl sonra basılan eserlerdekilere çok yakın. Bizim bugün milliyet biliminin kurucuları klasikleri olarak bildiğimiz ilim adamlarının görüşleri, en azından temeli, Sadri Maksudi'nin *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* eserinde mevcuttur. Bu da neden önemli?

İlginç hatta gülünç bir olay anlatmak istiyorum. Ben 2001-2003 yıllarında Kazakistan'da Ahmet Yesevi Üniversitesinde çalıştığım zaman biz hocalar ara sıra öğrenciler için küçük konferanslar veriyorduk. İşte bir gün yine öğrenciler için "Çağdaş Milliyet Teorilerine Giriş" adlı küçük bir konferans vermiştim. Milliyet kuramlarını anlattım. Ayrıca Ernest Gellner kuramını anlattım. Bildirimin sonunda yanıma bir Türk meslektaşım geldi. "Timur, bütün bu teorileri Yahudiler uyduruyor. Başka milletlerin kafalarını karıştırmak için Yahudiler uyduruyor ve ortaya atıyor. Sen de niçin propagandasını yapıyorsun" dedi. Şaşırdım kaldım, ağzım açık kaldı.

İşte Sadri Maksudi gibi büyük bir otoritenin, bir bilim adamının kesinlikle Yahudi olmaması da çok önemli bir referanstır bana göre. Türk dünyasının büyük bir milliyet teorisyeni olması tek başına çok önemli bir olaydır bence.

Çünkü tekrar geri dönüyorum şu anda Türk dünyası Sovyet sonrası son derece aktif ve dinamik bir çatı sürecini yaşıyor. Milliyet bilimi geliştirilmesi gereken bir bilim dalıdır. Hâlbuki Batıda geliştirilmiş milliyetçilik teorileri ile tanışmamız gerekiyor fakat Türk dünyasında da en azından bir tane bir büyük milliyet teorisyeni olduğunu bilmek bence şart. Maalesef bilmeyenlerimiz pek çok. Türkiye'de değil. Bizim orasını (Kazakistan) söylüyorum.

Şimdi Sadri Maksudi'nin Sovyet sonrası Türklerin ulus inşası için güncelliği konusuna değinmek istiyorum kısaca olsa da. Bilindiği gibi Sadri Maksudi büyük bir insan, milliyetçiliğin sadece teorisyeni değildi, aynı zamanda pratiğini de yaptı. O zaman aktif olarak ulus inşası süresini de yaşadı. Sadece teoriler kurmakla sıralanmayıp kendi görüşlerini uyguladı da. Hem teorisyen hem uygulayandı ve bilindiği gibi büyük bir pan-Türkist idi. Dün masa başında oturduğumuz zaman Sayın Osman (Sertkaya) Bey demişti ki (benim bilmediğim bir şey söylemişti) Sadri Maksudi'nin ifadesine göre siyasal pan-Türkism mümkün olmayan şey, fakat kültürel pan-Türkism mümkün olan şeydir.

İşte bir yandan şunu söylemek gerekiyor ki bu noktada, hatta kültürel Pan-Türkism ile sınırlanmak istediğimiz takdirde bile, kültür bizim çağımızda, milliyet - milliyetçilik çağında, kültür her zaman siyasettir. Siyasetten ari kültür şu anda yoktur. Çünkü başka bir ifade ile söylemiş olduğum gibi. Milliyet, millileşme, milliyetçilik aslında devlet müessesesinin etnikleşmesi ve aynı zamanda etnisitenin devletleşmesinden başka bir şey değildir. Devlet nerde tabi ki siyaset de orda. Tekrarlıyorum, kültür bizim çağımızda her zaman siyasettir. İster istemez. İyi midir kötü müdür oraya girmiyorum ama hakikat böyle.

Yine siyasal panTürkisme gelince, Sadri Maksudi'nin yaşadığı döneme nazaran bizim bugünkü durumumuz değişmiştir. Yani gayet iyi bilindiği gibi 1991 yılında Sovyetler Birliği dağılarak beş tane yeni bağımsız yeni Türk devleti meydana geldi ve Rusya Federasyonuna bağlı kalanlar ise geniş otonomi kazandı. Tataristan, Başkurdistan, Yakutistan ve bazı diğerleri gibi onlar da geniş otonomi kazandılar ve sonuç olarak bağımsızlığa kavuşmuş olsun veya olmasın bütün halklarının ulus inşası artık yeniden kendi ellerine geçti.

Mesela Rafael Bey bildiğiniz gibi Rusya Bilimler Akademisine bağlı olmayan Tataristan Tarih Enstitüsünde çalışıyor. Bu, Sovyet döneminde mümkün olmayan bir şeydir. Tataristan tam olarak müstakil bir devlet değilse de, yine Tatarların da ulus inşası şimdilik kendi ellerinde, öyle olmaya da devam edecek İnşallah.

Kısaca Çarlık Rusyası dönemi ile Sovyet dönemine değinmek isterim. Öncelikle Rusya İmparatorluğunda olan Müslüman Türklerin müstakil, yani kendi ellerinde olan, ulus inşası 19. yüzyılın sonlarından 1917'ye kadar ki dönemde, başka bir deyişle, hem Türkçü hem de daha dar milliyetçi akımlar paralel olarak gelişiyordu. Bir yandan bilindiği gibi İsmail Bey Gaspıralı panTürkism fikrini ortaya atıyor ve ayrıca ortak edebi dili (Tercüman Türkçesi) geliştirmeye çalışıyorken aynı zamanda genellikle Türkçü oldukları halde Kazan Tatarları aynı devirde kendi dillerini geliştirmeye başlıyorlar. Kazan Tatarları gibi Kazakistan Türkleri de ayrı bir edebi dili geliştirmeye çalışıyorlar. O kadar ki, diyebiliriz ki o zaman ki Kazak milliyetçiliğinde hatta Tatar aleyhtarlığı bile var. Ayrı bir dil siyaseti var. Tatar dil tesirinden tamamıyla serbest, tabiri caizse temiz bir Kazak dili kalıplaştırmak teşebbüsü görülüyor o devirde. Gene bu iyi midir? Kötü müdür? Bu gibi değerlendirmelere girmek istemiyorum,

sadece tespit ediyorum. Hem Türkçü nitelikte olan akımlar hem Türkçü olmayan hatta onun zıttı olan akımlar da mevcuttu.

Bundan sonra başlangıcında din temelli kimlikler gelişiyordu. Öbür yandan salt etnik olan Kazak ve Başkurt kimlikleri gelişiyordu. Siyaset konusuna gelince, siyasi yapılanma sorusuna gelince hem kültürel otonomi taraftarları var hem toprak otonomisini destekleyenler var idi. Demek istiyorum ki o zamanki Müslüman Türk hareketi bir bütün oluşturmuyordu ne yazık ki. Birbirinden çok farklı akımlardan ibaretti ve bazı konularda birlerinin aleyhtarı olarak vardılar. Başka bir deyişle 1917 ye kadar bir bütün ola gelen Türk milletini zalim Rus Bolşevikleri parçaladı görüşü doğru olsa da, ancak kısmen doğrudur. Çünkü eğer Bolşevik devrimi ve ondan sonraki olaylar olmasa idi Rusya'daki Türk milliyetçiliğinin hangi yönde gelişeceği belli değildir.

Şimdi Sovyet dönemi; Sovyet dönemine sıkça bir bütün olarak yaklaşıyoruz ve bir bütün olarak algılıyoruz. Ve yine o dönemi değerlendirmemizde bir tek taraflılık var yani Sovyet dönemi boyunca sadece imha, sadece Ruslaştırma, zefiri bir karanlık dönemi imiş gibi görüyoruz ki bu da doğru değil. Bu da Sovyet döneminde dahi her şey kötü değildi anlamına gelmiyor. Tabi ki her şey kötü değildi. Hiçbir zaman her şey kötü olmuyor. Benim demek istediğim şu ki Sovyet dönemi dediğimiz devri en azından 3 döneme bölüp araştırmak lazım. Belki de 4 döneme bölerek araştırmamız gerekiyor. Bu 3 ya da 4 dönemin birincisi 1920'li yıllardan başlayarak 1930'lu yılların sonlarına kadar olan dönem. İşte bu dönemde Ruslaştırma gibi bir şey kesinlikle yoktur. Tersine bu Sovyet Birliğinde son derece aktif bir ulus inşa devridir. O devirde tam olarak Ernst Gellner'in tanımlamasına göre bütün kültürel camialar hepsi Bolşevikler tarafından birer millet seviyesine çıkarıldı. O zamanda bilindiği gibi edebi dil, önce hatta yazılı dili olmayan kavimler için bile diller oluşturularak değişik derecede otonomiler kuruldu. Gerçi şunu da söylemek gerekir ki Sovyet Türk dünyası için, tabiri caiz ise Sovyet Türkleri için gerçekten bu dönem bir parçalanma devri olmuştur. O da hazin bir gerçektir.

O devirde, bütün Türk halkları için, her bir topluluk için ayrı bir edebi dil oluşturuldu, ayrı bir cumhuriyet oluşturuldu. En kötüsü de şu idi ki tam anlamıyla birbirinden ayrı milli bilinçleri geliştirilmeye başlandı. Bir Türk milletinin dâhilindeki alt kimlikler olarak değil de üst kimlikler olarak Kazaklık, Özbeklik, Tatarlık, Azeybaycanlılık vs. bilinçlerinin temelleri o devirde atıldı demek yanlış olur çünkü daha önce atılmıştır, ama mümkün olduğu kadar pekiştirildi. Ortak üst kimlik olarak da sonradan Sovyet kimliği empoze edildi.

Bütün bu yeni ulusal kimliklerin de alt kimlik olarak kalması isteniyordu. Fakat şu da bir gerçek olarak kalıyor ki genel olarak Sovyetler Birliğindeki gayri Rus milletler için, yani Ukraynalısından başlayarak eski Moskova'ya kadar 1920'li yıllar milli kalkınma devri olmuştur. Bu da bir gerçektir. Tabi ki bu Bolşeviklerin iyi karakterinden değil daha çok Vladimir Lenin'in bilinçli ya da bilinçsiz olarak İlminski paketçisi olmasından kaynaklanıyordu. Tabi ki Lenin'in İlminski'nin fikirlerini uyguladığını kanıtlayan hiçbir belge bulunmamaktadır. Fakat bence şu yeterli delildir ki Lenin'in babası İlya Ulyanof, gayet iyi bilindiği gibi, Kazan Gubernasında İlminski sisteminde çalışan bir memurdu. Gayri Rus okullarının müfettişi olarak çalışıyordu. Ayrıca birçok Çuvaş aydını, İlminski'nin yakın arkadaşı ve takipçisi Yakovyef Ulyanoflar ailesinin yakından dostu idi. Yani Vladimir Lenin, İlminski sistemine çocukluk yıllarından itibaren aşina idi. Genel olarak da Rusya'da milliyet sorunu ile de aşina idi. Bundan başka istisnasız bütün Rus Bolşevik liderlerinden Lenin'in

farkı şu ki Rusya'daki milliyet sorununun gerçek önemini sadece Lenin anlıyor idi. Belki de sonuçta kazanmasını sağlamıştır veya kısmi olsa da boğmuştur.

Lenin hükümeti ile İlminski sistemi arasındaki benzerlik neydi? Ana dille eğitim yapma vasıtasıyla kitleleri endokrine etme yöntemini ikisi de kullanmışlardı. Tek farkı şurada ki İlminski'nın benimsetmek istediği ideoloji Ortodoks Hıristiyanlık idi ise de Lenin'in benimsetmek istediği komünizm ideolojisi idi. Ama sonuçta kullandıkları yöntem yüzde yüz aynıdır. Ana dilleri ile eğitimi geliştirme ve bu eğitim vasıtasıyla insanların akıllarını etkilemektir.

Bu sistemi ikisi de kullanmıştır. Bunun beklenmedik bir sonucu olarak benimsenmediği yerlerde bile ulusal bilinçler kalıplaştırıldı. Şu anda Rusya'daki Rus milliyetçileri bundan dolayı ona lanet yağdırıp duruyorlar. Rusya'nın başına bu kadar sorun yarattığını düşünüyorlar. Kendilerine göre haklılar. Haklı demek istemiyorum mantıklılar. Çünkü gerçekten de böyledir.

İkinci dönem 1930'lı yıllarının başından Stalin'in ölümüne kadarki dönem. Bu dönemde de tam olarak Ruslaştırma teşebbüsleri yapılmadı ise de yine devrim öncesi kültürü, o siyasal kültürü taşıyan aydınlar kuşağı tamamıyla imha edilir. Gelecek Ruslaştırmaya zemin hazırlanmış oluyor. Nihayet Kruşçev ve Brejnev olduğu devir işte tam olarak Ruslaştırma devri. Gayri Rus dilleri ile eğitim yapan okulların tamamen kapatılması, gayri Rus dillerinde yayınlanan gazetelerin tamamen kapatılması ve diğer Ruslaştırma teşebbüsleri genellikle Kruşçev zamanında yer almıştır. Brejnev döneminde ise, durgunluk dönemi denilen dönemde, tam olarak aktif Ruslaştırma siyaseti olmadı ise de Stalin ve Kruşçev dönemlerinde yapılanların artık doğal sonuçları meydana gelmiştir. Sonuçları belli. Mesela bugün Tatarların sadece yüzde on biri serbestçe Tatarca okuyup anlayabiliyor ve yarısı kadarı doğru dürüst Tatarca konuşamıyor. Bu sadece Tatarların sorunu değil. Pek çok başka milletin sorunu bugünün Sovyet sonrasında.

Sadri Maksudi'den bir alıntı yapıyorum. "Bugün taklit yolu ile temsil devri geçmiştir". Oldukça gelişmiş olan assimilasyon devri geçmiştir. "*Oldukça gelişmiş olan milli dile sahip olan milletin assimile olması mümkün değildir*" diye yazıyor Sadri Maksudi *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* kitabında. Bu konuda fazla iyimser oluyor mu diyelim, idealistlik mi yapıyor diyelim. Sonuçta çağdaş eğitim sisteminin ne kadar muazzam bir kuvvet olduğunu belki yeterince dillendirmemiş oluyor bu konuda. Sovyet tecrübesi gösterdiği gibi hatta gelişmiş bir edebiyat olan, hatta kahramanlıklarla dolu tarihi olan, hatta güçlü şuuru olan milletin dahi çağdaş eğitim sisteminin baskısı ile taklit yoluna düşmesi (mesela Ruslar gibi olalım gibi taklit yoluna düşmesi) ve sonunda asimile olması maalesef mümkündür. Eminim ki Sovyetler Birliği dağılmayıp 50 yıl daha geçmiş olsa idi büyük bir ihtimalle Tatar milletinden, Kazak milletinden veya birçok başka milletten artık bahsedilmeyecekti.

Şimdi kültüre ve Türkçülüğe geri gelmek istiyorum. Ondan sonra noktalayacağım. Sadri Maksudi'nin kültürel panTürkism dediği, sadece kültürel desek bile demiş olduğum gibi kültür bizim çağımızda her zaman siyasettir. Şu da önemlidir ki 1991 yılında bütün bu Sovyet döneminin ayrıntılayarak 3 döneme ayırmamın amacı şu ki göstermek istediğim bu üç dönem birbirinden ne kadar farklı olursa olsun bu üç dönem boyunca Türklerin, Sovyet Türklerin, her halükarda kendi ellerinde değildi. Devletin uyguladığı siyaset ne kadar farklı olursa olsun o bir Moskova siyaseti idi. Şimdi ise yeniden siyaset kendi ellerine geçti. İşte bu yüzden de bugünkü ulus inşası için panTürkism'in mirası her halükarda son derece önemli oluyor.

PanTürkismin siyasal boyutu benim fikrimce sadece büyük Turan devletini kurma fikrinden ibaret değil. Onunla sınırlı kalmıyor. Bu günümüzde yeni kimliklerin kalıplaştırılmasında son büyük bir rolü olan veya olabilen bir mirastır. Burada artık daha önceki Kütahya'daki toplantımızda kısaca değindiğim ulus inşa projesinden bahsetmek istiyorum. Biliyorsunuz ben bir konferans kürsüsüne çıkınca hemen ulus inşa projesinden bahsetmeye başlıyorum. Şimdi nihayet en çok sevdiğim konuya dönüyorum.

Ulus inşa projesinin çok kısa tanımlamasını vereyim öncelikle. Ulus inşa projesi, devletin olmadığı durumda aydınlar tabakası tarafından, devletin mevcut olduğu durumda devlet tarafından, gerçekleştirilen ve belli bir kitlenin bilincini, çoğunlukla etnik bilincini, milli/ulusal bilinç seviyesine çıkarmayı amaçlayan bir programdır. Onu gerçekleştirmeyi esas vasıtaları her zaman çağdaş eğitim sistemi ile kitle iletişim araçları oluyor.

Herhangi bir ulus inşa projesinin esas noktaları; Birincisi dil siyaseti, ikincisi ise milli tarih yazımıdır. İşte şimdi dil siyasetine gelince burada benim fikrimce burada Türkçülüğün uygulanacağı pek büyük bir saha yok çünkü ortak edebi dil oluşturmanın zamanı bence artık geçmiştir. Belki de 1920'li yıllarda belki henüz mümkündü. Mesela Orta Asya'daki Turan Naruskulov Osman Hoca başta olmak üzere bir milliyetçi komünist grubu, bilindiği gibi, geliştirilmiş Çağatayca temelinde bütün Orta Asya Türkleri için ortak bir edebi dil kalıplaştırma planı ileri sürmüşlerdi. Sonra Bolşevikler tarafından bu teşebbüs durduruldu, kendileri ise bilindiği gibi fiziken imha edildi.

İşte o dönemde belki mümkündü. Fakat bizim yüzde yüz okuryazarlık devrinde, çağdaş eğitim sistemi devrinde, çağdaş iletişim araçları devrinde kesinlikle bir edebi dil, kitle dilinin aynısı, konuşma dilinin aynısı olması şarttır. Şimdi artık en azından zor oluyor ortak bir edebi dil empoze etmek. Sadece en çok devletlerarası anlaşma dili olarak çağdaş Türkçelerin bir tanesi konulabilir ki bence bu Türkiye Türkçesi olmalıdır. Her sahada terminolojisi en gelişmiş olduğu için ve grameri de bazı bakış açılarından daha basit olduğu için Türkiye Türkçesi uygun. Fakat genel olarak dil siyaseti oranında Türkçülüğün büyük bir geleceği yoktur. Aksine milli tarih yazımı sahasında bence Türkçülüğün, daha doğrusu tüm Türkçü yaklaşım diyelim, çünkü Türkçülük akla ideolojik çağrışımları gösteriyor. Tarih yazımına tüm Türkçü yaklaşım demeyi daha uygun görüyorum Türkçülük demektense.

İşte eğer biz panTürkism fikrini günümüz Türk ulusları mı diyelim, halkları mı diyelim, günümüz Türk tarihi için ortak bir üst kimlik kalıplaştırmaya yönelik bir tarih yazımı projesi oluşturma projesi olarak yaklaşıldığı takdirde o zaman birçok konuda son derece verimli olduğu hemen ortaya çıkıyor. Birkaç basit örnek ile bunu göstermeye çalışacağım.

Öncelikle Sovyet sonrası Türklerinde kendi kendini olumlu değerlendirme ihtiyacı son derece keskindir. Kimisi 200 yıldan beri, kimisi 400 yıldan beri, kimisi değişik dönemlerden beri siyasal boyunduruk koşullarında yaşadıkları için bir aşağılık kompleksi oluşmuştur. Ayrıca Rusya'ya bağlı kalan Tatarlar için bu sorun son derece önemli. İşte bu aşağılık kompleksini aşma ihtiyacı vardır. Eğer biz ortaokul ders kitaplarında yazarsak ki bir Tatar, bir Özbek, bir Kırgız ortaokul birincisi, onun sadece bir Tatar, bir Özbek, bir Kırgız değil, bir Türk olduğunu, atıyorum sarı denizden Karadeniz'e kadar olan topraklara sahip olan Rusya'yı, Mısır'ı, Hindistan'ı yöneten diyelim, büyük Osmanlı İmparatorluğunu kuran, dünya çapında önemli kültür abideleri veren bir milletin mensubu olduğunu öğrenirse tabi ki bu görüş o çocuğa bir sevinç ve iftihar duygusu verecek. Daha akademik bir ifade ile kendi

kendini olumlu değerlendirmesinin gelişmesini sağlayacaktır. Başka bir deyişle ulusal tarihi daha cazip, daha çekici bir versiyonunun kalıplaşmasını sağlayacaktır.

Rusya'ya bağlı kalan hatta otonomisine sahip olduğu halde ¾'nün Tataristan dışında oturan Tatar ulusu için devlet baskısı imkânını uygulama imkânı olmadığı için çekicilik konusu son derece önemli. Yani resmi Rus tarihinden daha çekici bir tarih versiyonunu kalıplaştırmak lazım ki bir Tatar çocuğunu "İşte bu benim tarihim" demek isteyeceği, gönülden isteyeceği bir tarih versiyonunu oluşturmasını sağlayacaktır.

Şimdi Tatar ulusalcılığına gelince Bulgarcılık – Altın Ordacılık çekişmesini durdurabilir. En azından bu iki yaklaşımı birbiri ile uzlaştırabilir, arasındaki çelişki durumunu kaldırabilir. Nihayet Ortaçağlık, kadim Ortaçağlık tarihi mirasını bölüşüp paylaşma sürecini durdurabilir. Mesela şimdi Kul Ali ve onun yazmış olduğu Kıssa-i Yusuf eserini bizimdir diye iddia edenler sadece Kazan Tatarları değil, aynı zamanda Türkmenler. Çünkü Kul Ali'nin doğduğu toprak Harezm bölgesi. Orada her zaman Oğuzlar çoktu, hem de Kıssa-i Yusuf'un dilinde Oğuzca unsurlar var. Buna dayanarak bugün çağdaş Türkmenistan Türkmenleri diyor ki Kul Ali bizimdir. Kırsal Yusuf bir Türkmen edebiyatı eseridir. Tatarlar da diyorlar ki o Bulgar devletinde yaşadı, Bulgar Cengizhan ordusunda savaşıp şehit oldu, bizimdir. Eğer tüm Türkçü gözlüğünden bakıldığında ne Türkmen ne Tatar, o bir Türk şairi, ikisi de bizimdir deme imkânına sahip olacak. Birbiri ile tartışmaya girmeden ikisi de bizimdir deme imkânına sahip oluyor.

Ben Kazakistan'dan geliyorum. Şimdi de Kazakistan'daki Türkçü yaklaşımın olumlu yönlerine bakalım. Öncelikle Tatarlarda olduğu gibi kendi kendini olumlu değerlendirme olayı Kazakistan için de çok önemli çünkü Kazaklarda da Sovyet döneminde aynı aşağılık kompleksi oluşmuştur. Bu bir. İkincisi aynı şekilde Orta çağ mirasını bölüşmek konusunda mesela Hazreti Ahmet Yesevi Özbek mi idi Kazak mı idi tartışmalara son vermek için ve bundan dolayı kardeş halkların aralarının açılmasını önlemek için bu tarihe bakış açısı yine faydalı olabilir. Üçüncüsü, sonuçta Kazakistan çok uluslu bir devlet, 130'dan fazla millet mensubu yaşıyor. Ve şu da önemlidir ki eğer Sovyet döneminde öncelikle Rus ve gayri Rus farklılığı önemli idi ise, artık Kazakistan bağımsız devlet olduktan ve Kazaklar hâkim millet olduktan sonra gitgide Kazak gayri Kazak ayırımı önemli oluyor. Gayri Kazaklar içinde de çok Türk var. Kazakistan'da yüzbinlerce Özbek var yüzbinlerce Uygur var. Yüzbinlerce Tatar, pek çok Ahıska Türkü var. Başkaca Türk kavimlerinin mensupları Kazakistan'da yaşıyor. En azından bunların, bu yeni çizginin bu tarafında kalması için hâkim milletle bir olmalarını sağlamak için ve böylece sonuçta Kazakistan devletini de güçlendirmek için bu tarihi Türkçü yaklaşım yine verimli olabiliyor.

Bildirimimi noktalamak için şu söylemek istiyorum. Sadri Maksudi bir yandan büyük bir milliyetçi, büyük bir panTürkist, diğer yandan da gerçekten bilimsel titizliği olan bir bilim adamı. Ayrıca milliyetçilik teorisyeni olarak ve kendi devrinin insanı olması itibariyle, yeterince değerlendirilmesi mümkün olmayan bazı hususlar olsa da, tabiatıyla Türk dünyasının ilk milliyet teorisyeni olarak da yerine geçecek hiç kimse yoktur.

Onun mirası bizim bugünkü ulus inşaları bakımından son derece önemlidir. Sadri Maksudi'nin ifadesine göre milliyet duygusunun toplumun gelişmesinin ve inkişafının en etkin amili olduğu halen güncel ve doğru kalmaktadır.